FEDERICA CUGNO
(Torino – Italia)

STADIUL LUCRĂRILOR, REZULTATE ŞI PERSPECTIVE ALE UNOR CERCETĂRI GEOLINGVISTICE ITALIENE

Scopul acestei contribuţii este acela de a schiţa un cadru sintetic al atlaselor lingvistice aflate în curs de elaborare în Italia, ilustrând cu precădere noutăţile editoriale ale ultimilor ani.

Date fiind atât întâietatea cronologică, cât şi importanţa ştiinţifică în domeniul studiilor lingvistice italo-romanice, se cade să începem această prezentare cu *Atlante Linguistico Italiano* (ALI), a cărui publicare, începută în 1995, a ajuns în 2009 la cel de-al şaptelea volum (chiar dacă anul tipăririi reprodus pe frontispiciu este 2008). Acesta din urmă este dedicat primei părţi a secţiunii *La famiglia e le età dell'uomo* şi urmează volumelor publicate anterior, intitulate: *Il Corpo umano* (Partea I şi Partea a II-a – 1996), *Indumenti e abbigliamento* (1998), *La casa e l'arredamento* (Partea I – 1999 şi Partea a II-a – 2001) şi *L'alimentazione* (2003). Continuarea publicării acestei lucrări monumentale, pentru care este prevăzut un număr de aproximativ douăzeci de volume, reprezintă în sine un obiectiv însemnat al unei iniţiative ale cărei începuturi se regăsesc în anii '20 ai secolului trecut, dar care de-a lungul anilor s-a văzut nevoită să înfrunte numeroase dificultăţi, mai cu seamă de natură economică (Massobrio 1987). Rezultatele mai noi se datorează capacităţii organizatorice ale actualului conducător al lucrării, prof. Lorenzo Massobrio, constituirii unui comitet redacţional permanent şi competent pe lângă Institutul Atlasului Lingvistic Italian din cadrul Universităţii din Torino, precum şi intervenţiei unei case editoriale, anume Poligrafico e Zecca dello Stato din Roma. S-a realizat, astfel, publicarea primelor

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

724 de hărți, în timp ce volumul al optulea, dedicat celei de-a doua părți ale secțiunii *Le età dell'uomo,* alcătuit din 107 hărți, este deja încheiat[1].

Ultimul volum dat la tipar cuprinde 119 hărți (de la 615 la 724) împărțite în următoarele secțiuni: *La vita in famiglia: igiene personale*; *il riposo*; *la giornata*; *Le età dell'uomo: il bimbo e il ragazzino*; *giocattoli e giochi*. În acest volum se regăsesc câteva dintre aspectele definitorii ale întregii lucrări, dintre care cel care se cade a fi întâi de toate menționat este existența unei rețele de puncte de anchetă aproape dublă față de cea din *Atlante linguistico della Svizzera e dell'Italia meridionale* (AIS), adică 1 066 de puncte față de 504, precum şi un chestionar mai cuprinzător. De exemplu, în vol. VII, se găsesc numeroase titluri care lipsesc în AIS, precum în secțiunea dedicată jocurilor copilăriei şi jucăriilor (*cavalluccio* 'căluțul', *carrettina* 'căruciorul', *cerchio* 'cercul', *trombetta* 'trompeta', *girotondo* 'hora', *bolle di sapone* 'baloane de săpun', *testa e croce* 'cap sau pajură' etc.). Numeroase hărți cuprind câte două chestiuni corelate la nivel onomasiologic şi/sau gramatical (spre exemplu hărțile *pettine rado*/ *pettine fitto* 'pieptene des / pieptene rar', *stamattina/stasera* 'azi-dimineață/deseară', *mezzogiorno/mezzanotte* 'amiază/miezul nopții', *maschio/femmina* 'bărbat/femeie', *culla*(s.)*/culla* (vr.) 'leagăn/[el] leagănă'), precum şi titluri complementare.

Nu lipsesc informații şi date cu caracter etnografic, datorită prezenței unui aparat ilustrativ constituit din schițe şi desene care însoțesc concepte precum *culla* 'leagănul' (cu 16 tipuri ilustrate), *girello* 'pre-mergător pentru copii' (cu 6 tipuri ilustrate), *fionda* 'praştie' (cu 3 tipuri ilustrate) şi *raganella* 'cârâitoarea' (cu 14 tipuri ilustrate). Pe hartă, corespunzător fiecărui punct de anchetă, se face trimitere la fotografii (în număr de aproximativ 8 000), care documentează în mare parte aspecte ergologice, dar şi etnografice, topografice şi, ocazional, antropice[2].

[1] Este de asemenea prevăzută digitalizarea simultană a primelor machete din volumul al nouălea, intitulat *La società*.

[2] Pentru fotografii, este în curs de pregătire o fişare amănunțită corelată cu datele lingvistice, în vederea publicării într-un volum aparte (vezi Ronco 1993).

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

Notele cuprind indicaţii privitoare la domenii, roluri, norme de uz şi variante sociolingvistice care denotă atenţie pentru variabilitatea internă din cadrul punctului lingvistic, fapt oglindit şi de alegerea, cel puţin pentru realităţile urbane mai complexe, a unor informatori relevanţi din punct de vedere al diastratificării, ale căror caracteristici, deopotrivă cu fizionomia sociolingvistică a comunităţilor anchetate, sunt prezentate în *Verbali delle inchieste* (Massobrio *et alii* 1995). Mai mult, interesul pentru varietăţile de limbă relevante din punct de vedere sociolingvistic este vădit în acest volum în hărţile dedicate chestiunilor care ţin de limbajul copilăriei, privitoare la acţiunile tipice ale copilului şi la jocuri (de ex: harta 686 *salutare con la mano* 'a saluta cu mâna', harta 685 *andare a passeggio* 'a merge la plimbare', harta 694 *gioco* 'jucărie').

Nu-mi permit acum să ilustrez în amănunt bogaţia documentelor lingvistice şi etnografice cuprinse în acest volum. Acestea vor contribui desigur la rezolvarea unor importante probleme ale lingvisticii şi dialectologiei italiene şi la recuperarea unor preţioase mărturii ale obiceiurilor şi ale vieţii cotidiene din trecut. Sub acest aspect, să luăm ca exemplu harta 681 *girello*, un obiect de obicei absent în celelalte atlase lingvistice naţionale, dar, pe baza răspunsurilor obţinute şi a tipurilor atestate, un instrument foarte răspândit odată într-o ţară încă preponderent rurală. În materialele hărţii, pe lângă multe şi interesante forme dialectale, apar urmele obiceiurilor pierdute: în afară de modele mai cunoscute şi mai recente cu rotiţe, adică tipuri A şi A^1, primul fiind cuprins în ilustraţii folosite de către anchetator în întrebării indirecte, în cursul anchetelor pe teren au apărut alte tipuri, folosite şi pentru alte funcţii (fig. 1). Se poate socoti că modelele mai vechi de 'girello', remarcate de informatori ca rare şi ieşite din uz, ar fi simple coşuri unde se puneau copii care încă nu ştiau să meargă (tipuri B şi D^1). De fapt, multe forme dialectale denumesc chiar coşuri şi coşuleţe, a căror funcţie principală era, de obicei, aceea de a îngrădi animalele mici de curte. În aceste cazuri, aşadar, mergătorul era fix şi era folosit doar pentru a menţine copilul în picioare. Au fost elaborate ulterior modelele mai complexe A şi A^1, care au rotiţe, precum şi tipul C, întîlnit de cercetător în timpul anchetei. Acesta din urmă este numit de obicei 'passeggio' şi se întâlneşte mai ales în

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

nordul Italiei; este dreptunghiular şi alungit, fără rotiţe, şi cu o parte mobilă şi glisantă. Modelul neobişnuit D, care se observă într-o fotografie făcută în Puglia (fig. 2), este o mărturie importantă a obiceiului de a pune copilul în primele luni de viaţă într-o bucată de trunchi scobit, pentru a-l obişnui să stea drept, într-o structură mult mai rudimentară, aşadar, decât cea din fotografie, lucru indicat de anumiţi informatori în Sicilia (pct. 1056) şi în Campania (pct. 824).

Dacă ne deplasăm acum atenţia înspre atlasele regionale şi subregionale, trebuie să amintim, întâi de toate, faptul că Italia se deosebeşte de alte naţiuni din câmpul romanic, precum Franţa şi România, prin absenţa unui plan organic şi unitar pentru atlasele regionale. În mod paradoxal însă, tocmai această lipsă a dat prilej dezvoltării şi experimentării unor noi direcţii de cercetare, adaptate în mod necesar diferitelor fizionomii lingvistice regionale sau subregionale şi, în consecinţă, de orientări diferite. În realitate, după primele exemple de atlase regionale tributare încă, prin format şi metodă, atlaselor naţionale, precum *Saggio di un Atlante Linguistico della Sardegna* (Terracini, Franceschi 1964) şi *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano* (Pellegrini 1972–1986), odată cu primele atlase regionale următoare au început să se contureze proiecte de cercetare tot mai specifice şi mai originale. Acestea a trebuit să se adapteze la schimbările radicale survenite în contextul lingvistic italian, în care limba şi dialectul constituie, de acum, cei doi poli ai unui repertoriu de varietăţi care se întrepătrund suprapunându-se, condiţionate fiind de factori diatopici, diastratici şi diafazici şi caracterizate de o slăbire constantă a dialectelor în favoarea varietăţilor limbii italiene conotate diatopic (adică varietăţi regionale ale italienei). Prin urmare, în cadrul geolingvisticii regionale, se pot recunoaşte în prezent două direcţii de cercetare, corelate adeseori: prima are drept finalitate salvarea varietăţilor dialectale, ca elemente ale unui patrimoniu lingvistic şi cultural probabil condamnat la uitare în scurtă vreme; cea de-a doua urmăreşte dezvoltarea abordărilor teoretice şi metodologice inovatoare adecvate studiului eterogenităţii şi complexităţii repertoriului lingvistic. Între acestea se evidenţiază, în primul rând, atenţia acordată altor dimensiuni ale variabilităţii, pe lângă cea diatopică, vădită în selecţia gru-

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

purilor de informatori pe baza unor parametri precişi de natură sociolingvistică (vârstă, sex, nivel de şcolarizare, statut social) şi în căutarea de tehnici şi instrumente de extragere a datelor menite să identifice materiale cu trimitere la diverse grade de formalizare şi la diferite situaţii de comunicare. În al doilea rând, semnalăm utilizarea, în forme şi momente diferite, în funcţie de fiecare proiect în parte, a tehnologiei informatice aplicate arhivării datelor şi interpretării acestora.

Dintre noutăţile cele mai însemnate legate de acest aspect semnalăm *Atlante lessicale toscano*, care este, totodată, şi primul exemplu în Italia de atlas lingvistic care poate fi consultat în mediu electronic (ALT-WEB). La această variantă s-a ajuns în 2005, după publicarea unei prime machete de 27 de hărţi, în 1973, şi a unei versiuni în format CD-ROM în 2000 (AA.VV. 1973; Giacomelli *et alii* 2000). Această întreprindere, promovată în anii ’70 ai secolului trecut de Gabriella Giacomelli în cadrul Universităţii din Florenţa, s-a născut din intenţia de a surprinde, limitându-se la lexic, situaţia lingvistică singulară a regiunii Toscana şi de a identifica dinamicile de diferenţiere şi de fragmentare interne regiunii, precum şi raportul dintre varietăţile dialectale toscane şi limba italiană. Modernitatea lucrării derivă din alegerea autorilor de a ancheta în fiecare dintre cele 244 de localităţi un număr ridicat de informatori, selectaţi pe baza unor parametri sociolingvistici (vârstă, nivel de educaţie) şi de a introduce în chestionar o bogată serie de întrebări semasiologice. După cum am amintit, totuşi, aspectul cel mai relevant al lucrării constă în posibilitatea de a consulta datele în mediu electronic, pornind de la atestările dialectale culese într-un punct de anchetă sau de la cele obţinute pentru o întrebare specifică din chestionar; pasul următor permite accesul la materialele adunate consultând fişele corespunzătoare sau prin proiectarea lor pe hartă, pentru a obţine un cadru al distribuţiei lor spaţiale, luând în considerare un singur tip lexical odată. Pe lângă aceasta, utilizatorul poate, cu ajutorul modalităţii de acces avansat, să interogheze corpusul materialelor dialectale, explicaţiile şi comentariile care însoţesc atestările dialectale, servindu-se de filtre pentru izolarea tipurilor lexicale care pot fi corelate cu parametri de apartenenţă la o generaţie şi socio-culturali, putându-se preciza uzul

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

limbii şi competenţa declarate de informatori cu privire la intrările dialectale specifice sau gradul de pertinenţă în raport cu o varietate sau cu un registru de limbă.

Materialele ALT-WEB se pretează, în primul rând, la identificarea ariilor dialectale semnificative neînregistrate de atlasele naţionale. Dacă, de exemplu, se interoghează corpusul de date pornind de la întrebarea 108 *mirtillo* ‘afină’ (fructul) din chestionar, se obţin toate tipurile lexicale aranjate după frecvenţa atestării în localităţi diferite şi de orice tip şi se poate ulterior obţine o proiecţie pe hartă. Astfel, forma din italiana literară cultă, [mir'tilli], înregistrată în 135 de localităţi, apare răspândită în toată regiunea, chiar dacă se observă o arie mai puţin densă în dreptul provinciilor Lucca şi Pistoia, mai apropiate de lanţul apeninic, unde afinele nu sunt cunoscute doar prin intermediul comerţului, ci şi prin contact nemijlocit cu realitatea extralingvistică şi păstrează, aşadar, denumiri locale (fig. 3). De altfel, dacă proiectăm pe hartă tipul [pi'uri], din forma longobardă **perilo* ‘bacca’, obţinem o arie constituită din două puncte din aceeaşi provincie Pistoia, la care se mai poate adăuga aria obţinută prin transferul pe hartă al variantei fonetice [pi'uli], atestată în şase puncte în provinciile Luca şi Pistoia. În acelaşi mod, obţinem deopotrivă şi distribuţia zonală a tipului ['bakole], din latina BACA/ BACULA, în partea nord-vestică a provinciei Lucca (în 4 localităţi), precum şi a diminutivului [bako'lini] în alte trei puncte. În cazul prezenţei simultane a mai multor tipuri lexicale, consultând vârsta informatorilor sau alte caracteristici ale acestora, este posibil să se coreleze informaţia lingvistică cu variabile sociolingvistice determinate (vom descoperi aşadar că în zonele apeninice, acolo unde există un termen dialectal pentru fruct, forma italiană şi comercială este ‘mirtillo’, atestată mai ales la informatorii mai tineri).

O altă apariţie de dată recentă legată de experimentarea unor noi forme de prezentare a datelor este cea propusă de *Atlante linguistico ed etnografico del Piemonte Occidentale* (ALEPO), rod al unui proiect iniţiat în 1981 de Tullio Telmon şi de Sabina Canobbio. Acesta s-a născut în cadrul Universităţii din Torino, cu obiectivul de a prezenta fizionomia lingvistică a văilor cisalpine în care coexistă mai multe graiuri galoromanice (occitan, franco-provensal, francez), aflate la rân-

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

dul lor în contact cu varietăți galoitalice din câmpia Padului, precum şi de a conduce, în paralel, o activitate de promovare şi de recuperare culturală a minorităților franco-provensală şi occitană din Piemont.

După publicarea volumului *Presentazione e guida alla lettura* (Canobbio, Telmon (eds.) 2003), în care sunt ilustrate principiile ştiințifice şi metodologice ale lucrării şi informații esențiale asupra anchetelor, informatorilor şi a celor 42 de localități anchetate, în 2004 a apărut modulul I–III, dedicat, în mod surprinzător, unui câmp deosebit de specific al lexicului, acela al denumirilor de ciuperci, ales special pentru a testa, pe un sector restrâns, dar complex al patrimoniului lingvistic şi cultural alpin, soluțiile tehnice şi metodologice descrise în macheta de prezentare. Publicația cuprinde 23 de hărți lingvistice (22 dedicate ciupercilor şi 1 lichenilor), precum şi un volum cu toate materialele necartografiate, note utile pentru interpretarea hărților, comentariile şi etnotextele corespunzătoare. Pe lângă aceasta, în CD- ROM-ul ataşat volumului, sunt propuse alte 60 de intrări care completează cadrul informativ corespunzător răspunsurilor obținute în cele 42 de puncte de anchetă. În anul 2005 a fost publicat modulul I–I dedicat arborilor şi arbuştilor, urmat, la distanță de doi ani, de modulul I–II, dedicat plantelor erbacee. În ceea ce priveşte utilizarea materialelor, în cazul ALEPO s-a optat pentru o modalitate ambivalentă, în acelaşi timp tradițională şi modernă, adică prezentarea sub formă de carte tipărită, cu hărți tradiționale de format A3 pentru un număr restrâns de chestiuni, care este integral prezentat în format electronic, în discurile ataşate fiecărui volum. ALEPO s-a impus ca reprezentant de avangardă la nivel național mai ales odată cu publicarea la sfârşitul anului 2008 a CD-ROM-ului care cuprinde indicele tipurilor lexicale, oferind cercetătorilor, cu ajutorul unei interfețe uşor de interpretat şi de utilizat, numeroase posibilități de interogare interactivă a datelor (ALEPO 2008). Unul dintre aspectele cele mai importante ale acestui nou instrument de lucru este cartografierea personalizată, cu ajutorul căreia utilizatorul se poate clarifica în momentul creării hărților ce cuprind distribuția zonală a tipurilor lexicale.

Continuând cu exemplul 'afinei' şi pornind de la tipurile lexicale lematizate corespunzătoare 'fructului afinului' (chestiunea 6017*), se poate obține proiecția pe hartă cu litere sau cu ajutorul culorilor

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

diferite. În cazul nostru, în funcție de lematizarea adoptată de ALEPO, care presupune deja o analiză de tip etimologic sau cel puțin recunoaşterea afixelor, se obțin 19 tipuri lexicale, iar la pasajul cu mouse-ul peste acestea sunt afişate toate formele atestate pe teren, în transcriere fonetică, alături de numele localității corespunzătoare atestării (fig. 4). Pe lângă aceasta, este posibil să se restrângă proiecția pe hartă la anumite tipuri lexicale, izolând, spre exemplu, formele cele mai frecvente şi obținând astfel o distribuție pe arii mai bine definită. Pentru '*mirtillo*' este atestată o zonă întinsă cu formele care continuă rădăcina ATER/AREZ 'negru' în văile occitanice, urmate de formele care îşi au originea în rădăcina preindoeuropeană AMBR într-o arie francoprovensală în Valle di Susa, care continuă la nord cu tipurile *lostria*, probabil pe o rădăcină preromană GLAS-, de la care deriva galicul GLASTUM, denumirea ştiințifică *isatis tinctoria* 'drobuşor', şi *brousse*, echivalent al cuvîntului francez *buisson* 'tufiş'; forma izolată *mirtillo* se găseşte numai la câmpie (fig. 5).

Interogarea băncii de date, în schimb, permite urmărirea a patru căi de căutare, atât onomasiologică, cât şi semasiologică (pornind de la lista intrărilor cuprinse în cele trei module, de la tipurile lexicale obținute reunind forme înrudite etimologic, de la atestările dialectale efective redate în transcriere fonetică, sau de la foneme aparte), la care, ulterior, se pot aplica filtre restrictive, pe baza localizării în arii (prin selectarea punctelor izolat sau pe grupuri, pe văi, pe provincii), a corpusului (răspuns plin, gol sau text dialectal), precum şi a caracteristicilor de apartenență la o generație şi socioculturale ale informatorilor (anul naşterii, nivelul de şcolarizare, sex).

Acestea sunt noutățile editoriale cele mai însemnate din ultimii ani. Pentru completarea acestei scurte priviri de ansamblu, trebuie totuşi să amintim şi celelalte atlase regionale aflate încă în fază de proiectare şi elaborare, semn neîndoios al vitalității actuale a geografiei lingvistice italiene. Urmând o ordine geografică ce porneşte de la nord-vest, remarcăm mai întâi *Atlas des patois valdôtains*, elaborat în cadrul *Bureau Régional pour l'Ethnologie et la Linguistique* (BREL) din Aosta şi elaborat în cursul anilor şaptezeci ai secolului trecut;

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

acesta are drept obiect graiurile franco-provensale din Val d'Aosta, anchetate într-o rețea constituită din 22 de puncte. Numeroase piedici de natură economică au încetinit de-a lungul anilor lucrările la acesta, iar în momentul de față se află în curs informatizarea datelor şi elaborarea primelor hărți de probă (Favre 2007).

Trecând peste ALEPO şi ALT, despre care am vorbit mai sus, ajungem în Italia meridională, unde se remarcă *Nuovo Atlante dei dialetti e dell'italiano regionale* (NADIR), elaborat în cadrul Universității din Lecce, limitat în momentul de față la modulul NADIR-Salento. Lucrările la acesta au fost inițiate în anii optzeci de către Alberto Sobrero şi se deosebește de lucrările precedente întrucât ia naştere cu obiectivul inovator de a ancheta nu doar varietățile dialectale, ci întreg repertoriul lingvistic, inclusiv limba italiană regională. Atenția a fost aşadar focalizată în jurul relațiilor şi a dinamicilor existente între diferitele coduri ale repertoriului, corelând aspectele propriu-zis pragmatice ale schimbului lingvistic cu cele geolingvistice, respectiv sociolingvistice. În acest moment, nucleul Atlasului este constituit de o bază de date în care au fost introduse materialele transcrise şi organizate după protocoale stricte. Obiectivul final va fi acela de a furniza utilizatorului hărți geolingvistice şi sociolingvistice personalizate, pe baza a diferite modalități de interogare, prin încrucişarea şi combinarea categoriilor lingvistice cu parametri extralingvistici, în funcție de scopul cercetării (Sobrero, Romanello, Tempesta 1991 şi 1992).

Se evidențiază apoi *Atlante linguistico-etnografico della Calabria* (ALECAL), promovat în anii optzeci ai secolului trecut de John Trumper şi Marta Maddalon, care are drept obiect varietățile dialectale ale Calabriei. În momentul de față, acesta se află încă în stadiul de bază de date proiectată cu o structură modulară implementabilă, structurată pe diferite nivele de analiză lingvistică şi deschisă modificărilor şi adăugirilor ulterioare (Trumper, Valente 1991 şi Maddalon, Trumper 2007).

Urmează foarte recentul *Atlante linguistico della Basilicata* (ALBA), în curs de realizare în cadrul Facultății de Litere şi Filozofie al Universității din Basilicata şi prezentat în cursul anului 2007 de Patrizia del Puente şi Emanuele Giordano. Acesta are drept obiect

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

varietățile cu o relevanță lingvistică semnificativă, aşa cum au fost definite de G. Rohlfs şi Heinrich Lausberg. Lucrarea, aflată încă în fază inițială, se distinge printr-un plan de anchete ce cuprinde toate orașele şi comunele din regiune.

În cele din urmă, semnalăm particularitățile structurale ale proiectului *Atlante linguistico della Sicilia* (ALS), inițiat la mijlocul anilor optzeci ai secolului trecut de Giovanni Ruffino în cadrul Universității din Palermo şi organizat pe două linii de cercetare paralele şi conexe din punct de vedere ştiințific, astfel încât să integreze şi perspectiva diatopică şi etnografică cu cea a variabilităților sociale. Secțiunea lingvistico-etnografică se înscrie, cu actualizarea de rigoare, în tradiția atlaselor lingvistice şi etnografice şi prezintă o structură modulară organizată pe secțiuni aparte ale lexicului, anchetate cu chestionare sectoriale şi după metoda conversației ghidate cu pornire de la întrebări-stimul. Din această secțiune a atlasului sunt disponibile deja primele rezultate parțiale privitoare la jocurile copilăriei şi la cultura alimentară (Ruffino 1995; Ruffino (ed.) 1997 şi 1999). Secțiunea socio-variațională urmăreşte, în schimb, să documenteze eterogenitatea fiecărui punct de anchetă în parte, pentru a oferi o reprezentare dinamică a întregii arii siciliene şi se distinge mai cu seamă prin criteriile de alegere a informatorilor, reperați în rețele familiale întinse pe trei generații (D'Agostino, Ruffino 2005). Au fost anunțate soluții avansate din punct de vedere tehnic deopotrivă pentru viitoarea accesibilitate a datelor, aflate în pas cu programul de informatizare conex proiectului încă din primele faze ale acestuia. Şi aici se prevede o consultare a bazei de date prin internet, cu o serie de modalități de interogare a corpusului în măsură să filtreze şi să coreleze datele după diferiți parametri şi nivele de analiză.

(În româneşte de BOGDAN HARHĂTĂ)

BIBLIOGRAFIE

AA.VV. 1973 = *Saggio dell'Atlante lessicale toscano,* pubblicato dal Seminario de Dialettologia italiana dell'Università degli Studi di Firenze, [...,] Firenze, 1973.

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

AA.VV. 1989 = *Atlanti regionali: aspetti metodologici, linguistici, etnografici*. *Atti del XV Convegno del Centro di studi della dialettologia italiana (Palermo 1985)*, Pisa, Pacini, 1989.

ALBA = *Atlante linguistico della Basilicata*.

ALECAL = *Atlante Linguistico Etnografico della Calabria*, a cura del Laboratorio di Fonetica, Dipartimento di Linguistica, Università degli Studi della Calabria, in E. Magno Caldognetto, P. Cosi (eds.), *Multimodalità e Multimedialità nella Comunicazione*. *Atti delle XI Giornate di Studio del Gruppo di Fonetica Sperimentale (A.I.A.)*, Padova, Unipress, p. 113–120.

ALEPO = *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO*, I–III. *Il mondo vegetale. Funghi e licheni*, 2004; I–I. *Il mondo vegetale. Alberi e arbusti*, 2005; I–II. *Il mondo vegetale. Erbacee*, Scarmagno, Priuli & Verlucca, 2007.

ALEPO 2008 = *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO*, I. *Il mondo vegetale. Indice dei tipi lessicali e altre modalità di consultazione*, con CD-ROM allegato, Scarmagno, Priuli & Verlucca, 2008.

ALI = M. Bartoli *et alii*, *Atlante linguistico italiano*, vol. I–VII, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1995 şi urm.

ALS = *Atlante linguistico della Sicilia*.

ALT-WEB = www.serverdbt.ilc.cnr.it/altweb (12/2010)

Bétemps *et alii* 1996 = A. Bétemps *et alii*, *Expériences d'organisation d'une base de données relationnelle à partir d'archives organisées d'enquêtes dialectales:* l'Atlas des patois valdôtains, in *Bases* 1996, p. 183–193.

Blasco Ferrer 1999 = E. Blasco Ferrer, L'ALI *e la linguistica italo romanza*, in „Romance Philology", 52, 1999, p. 57–87.

Canobbio, Telmon (eds.) 2003 = S. Canobbio, T. Telmon (eds.), *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO. Presentazione e guida alla lettura*, Pavone Canavese, Priuli & Verlucca, 2003.

Bases 1996 = *Bases de données linguistiques: conception, réalisations, exploitations. Actes du Colloque International de Corte (11–14 octobre 1995)*. Textes réunis par Georges Moracchini, Corte, Unuiversité de Corse, 1996.

D'Agostino, Ruffino 2005 = M. D'Agostino, G. M. Ruffino, *I rilevamenti socio variazionali. Linee progettuali*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 2005, p. 88–89.

De Gregorio 2008 = N. De Gregorio, *Cibo e parole di una comunità di montagna*. *A Cammarata con il questionario dell'ALS*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 2008 (Materiali e Ricerche, nr. 20).

Favre 2007 = S. Favre, *L'Atlas des patois valdôtains verso una svolta?*, in Matranga, Sottile (eds.) 2007, p. 101–107.

Giacomelli *et alii* 2000 = *Atlante lessicale toscano*, Roma Lexis Progetti Editoriali, 2000.

Maddalon, Trumper 2007 = M. Maddalon, J. B. Trumper, *Atlante Linguistico Etnografico della Calabria*, in Matranga, Sottile (eds.) 2007, p. 175–182.

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

Massobrio 1987 = L. Massobrio, *Corso di geografia linguistica. Gli atlanti linguistici*. Parte I, Novi Ligure, Edizioni Arti Grafiche Novesi, 1987.
Massobrio *et alii* (eds.) 1995 = L. Massobrio *et alii* (eds.), *Verbali delle inchieste*, voll. I–II, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1995.
Matranga, Sottile (eds.) 2007 = V. Matranga, R. Sottile (eds.), *Esperienze geolinguistiche: percorsi di ricerca italiani e europei. Atti del seminario di studi su percorsi di geografia linguistica, esperienze italiane e europee (Palermo, 23–24 marzo 2005)*, Palermo, Centro Studi Filologici e Linguistici, 2007.
NADIR = *Nuovo Atlante dei dialetti e dell'italiano regionale*.
Pellegrini 1972–1986 = G. B. Pellegrini, *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, 6 vol., Padova – Udine, 1972–1986.
Perron 1992 = M. Perron, *Stato dei lavori e prospettive dell'Atlas des patois valdôtains*, in Ruffino (ed.) 1997, *Atlanti linguistici italiani e romanzi. Esperienze a confronto*, p. 313–136.
Pfister 2006 = M. Pfister, *Presentazione dell'Atlante Linguistico Italiano (ALI), volume 6*, in „L'Italia dialettale", serie terza, 66–67, 2006, II–III, p. 123–135.
Ronco 1993 = G. Ronco, *I materiali etnografici dell'ALI*, in „Bollettino dell'Atlante linguistico italiano", III serie, 17, 1993, p. 43–46.
Ruffino (ed.) 1992 = G. Ruffino (ed.), *Atlanti linguistici italiani e romanzi, esperienze a confronto (Palermo, 3–7 ottobre 1990*), Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1992.
Ruffino 1995 = G. Ruffino, *I pani di Pasqua in Sicilia. Un saggio di geografia linguistica e etnografica*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1995.
Ruffino (ed.) 1997 = G. Ruffino (ed.), *I giochi fanciulleschi tradizionali. I nomi della trottola e la memoria del gioco. Carte geolinguistice*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1997.
Ruffino (ed.) 1999 = G. Ruffino (ed.), *La carta dei giochi: l'Atlante linguistico della Sicilia e la tradizione ludica infantile (Palermo, 18–19 dicembre 1997)*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1999.
Schüle, Telmon, Tuaillon 1978 = E. Schüle, T. Telmon, G. Tuaillon, *L'Atlas des patois Valdôtains. État des travaux*, Aosta, 1978 (Publications du CEF de Saint-Nicolas 3).
Sobrero, Romanello, Zampolli 1985 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, A. Zampolli, *Per un Atlante modulare: il NADIR*, in AA.VV. 1989, p. 515–537.
Sobrero, Romanello, Tempesta 1991 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, I. Tempesta, *Lavorando al NADIR. Un'idea per un atlante linguistico*, Galatina, Congedo, 1991.
Sobrero, Romanello, Tempesta 1992 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, I. Tempesta, *Il NADIR: lo stato dei lavori*, in Ruffino (ed.) 1992, p. 425–434.
Terracini, Franceschi 1964 = B. Terracini, T. Franceschi, *Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna in base ai rilievi di Ugo Pellis*, vol. 1. *Carte*, vol. 2. *Testo*, Torino, Rattero, 1994.

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

Trumper, Valente 1991 = J. Trumper, S. Valente, *Per un atlante regionale calabrese*, in „Quaderni del Dipartimento di linguistica dell'Università della Calabria", Serie Linguistica, 3, 1991. p. 81–104.

WORK-STAGE, RESULTS, AND PERSPECTIVES OF SOME ITALIAN GEOLINGUISTIC RESEARCH PROJECTS
(*Abstract*)

The paper presents the status of linguistic geography in Italy, as reflected in the Linguistic Atlases published until nowadays. The author observes that Italian dialectology differs from the French or the Romanian ones in that it lacks a unitary centralized development plan and that it is dispersed in different research centres across the country. Such being the fact, this very difference gave place to a considerable number of innovations, and, as a result, the Linguistic Atlases published in Italy present a particularly interesting array of layouts. On the other hand, the linguistic situation of Italy is rather complex, hence the necessity that linguistic atlases register diatopic and diastratic developments of a "regional" standard Italian language along with facts pertaining to the specific local dialects.

This paper lists the most significant linguistic atlases published in Italy, and briefly describes their particular characteristics. Particular importance is given to the seventh tome of the *Atlante Linguistico Italiano* (ALI), which is acknowledged to be the most comprehensive and representative in the Italian area. After a brief mention of the *Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna* and *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, which follow the path of the traditional linguistic atlases, the author describes the technical innovations present in *Atlante lessicale toscano* – the very first in Italy to be available online, than in *Atlante linguistico ed etnografico del Piemonte Occidentale*. The final part of the paper presents the linguistic atlases unpublished yet, still interesting for a number of technical innovations each brings forth: *Atlas des patois valdôtains*, followed by *Nuovo atlante dei dialetti e dell'italiano regionale* – that takes into account the regional developments of the Italian language, than *Atlante linguistico-etnografico della Calabria*, *Atlante linguistico della Basilicata*, and *Atlante linguistico della Sicilia*.

CUVINTE-CHEIE: *atlase lingvistice, hărți lingvistice, ALI, italiană, dialecte, regional.*
KEYWORDS: *Linguistic atlases, Linguistic maps, ALI, Italian, Dialect, Regional.*

Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano
Palazzo Nuovo, via Sant'Ottavio 20
10124 Torino, Italia

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

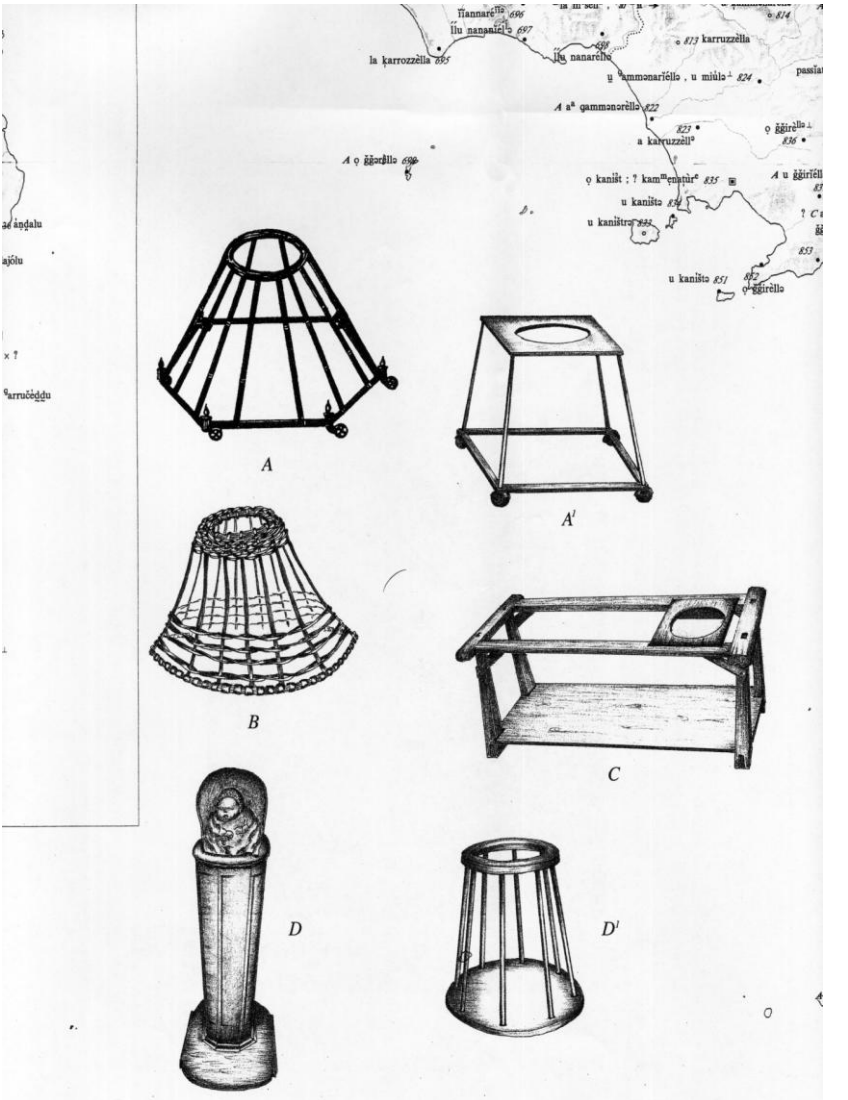

Fig. 1. Harta 681 *girello*: tipuri ilustrate

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

Fig. 2. Punctul 867 Manduria (TA) în Puglia

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

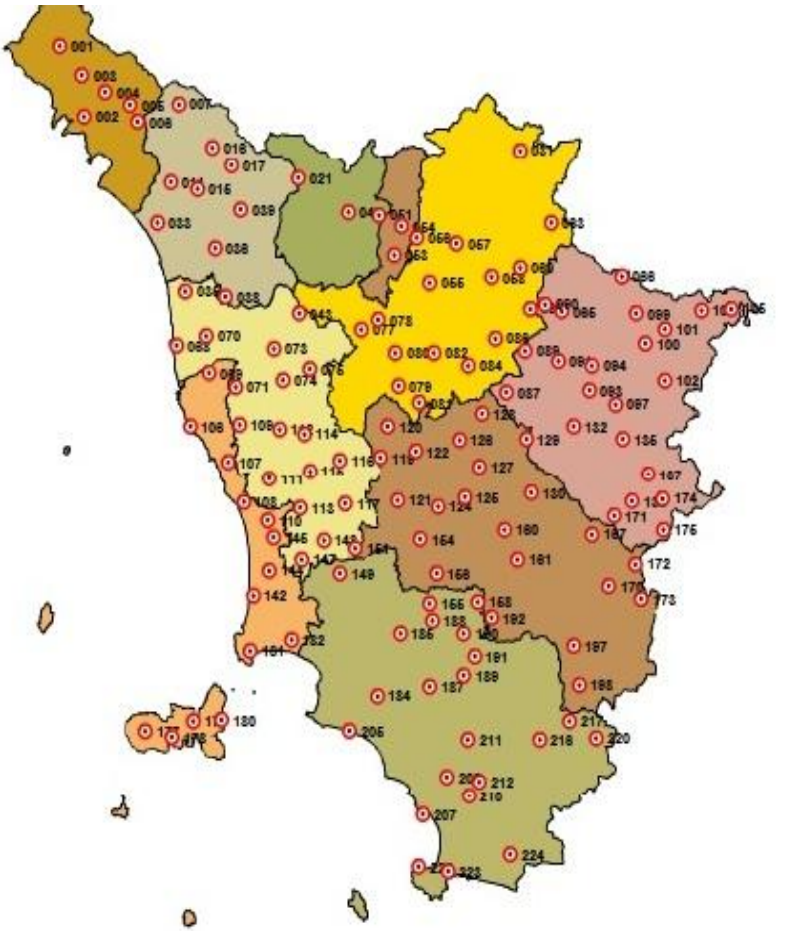

Fig. 3. ‘mirtillo’ (ALT-WEB)

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

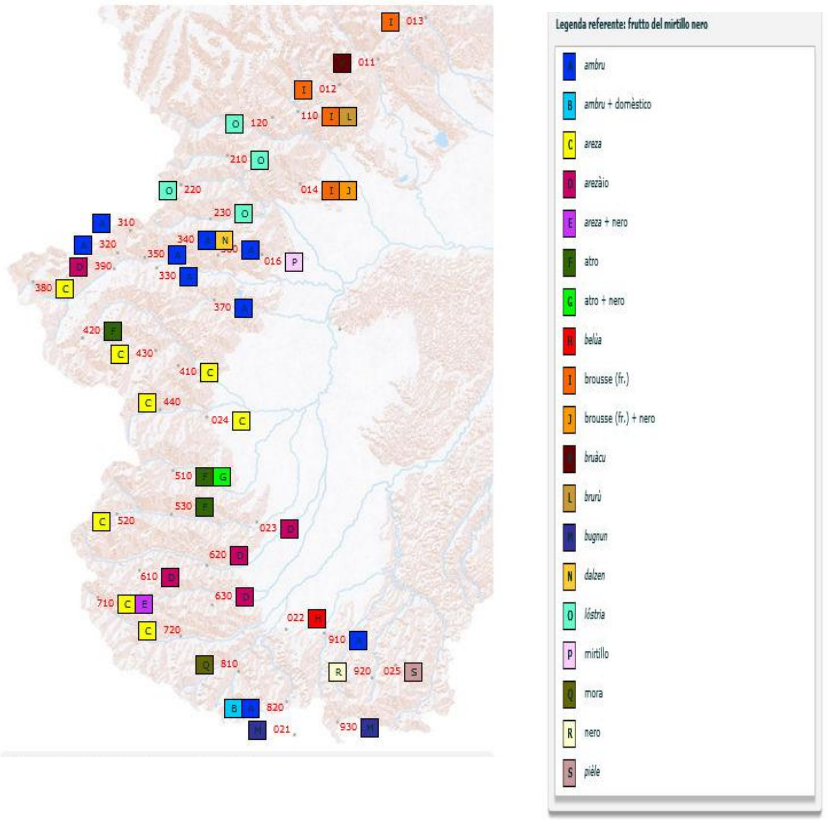

Fig. 4. ‘mirtillo’ (ALEPO 2008)

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)

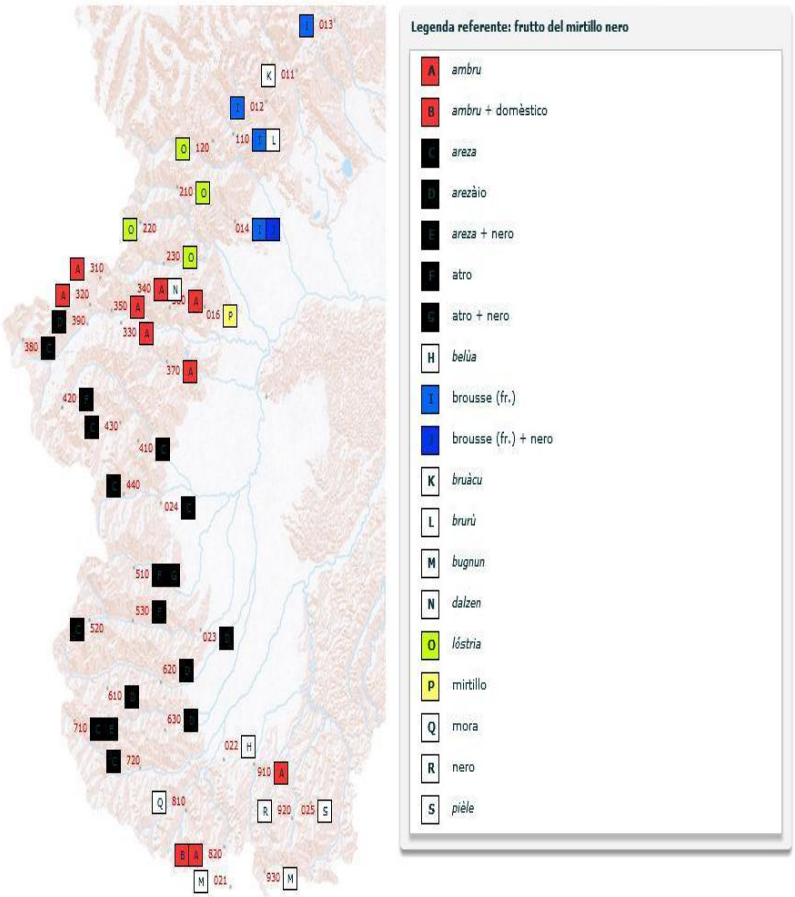

Fig. 5. ‘mirtillo’ (ALEPO 2008)

BDD-V722 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:08 UTC)